Γεώργιος Στείρης
Αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας
Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο Αργείος φιλόσοφος Αρποκρατίων και η γενικότερη φιλοσοφική κίνηση στο κλασσικό και ρωμαϊκό Άργος

Η πόλη του Άργους υπερηφανεύεται για την πλουσιότατη ιστορία της και την αδιάλειπτη πολιτιστική προσφορά της στο πέρασμα των αιώνων, από την απώτατη προϊστορία έως τη σύγχρονη εποχή. Παρότι όμως έχουν χυθεί τόνοι μελάνης από αξιολογότατους ερευνητές εδώ και αιώνες, το παρελθόν του Άργους δεν έχει ακόμα φωτιστεί επαρκώς. Εξακολουθούν να υπάρχουν περιοχές και θεματικές οι οποίες δεν έχουν μελετηθεί συστηματικά, περιμένοντας υπομονετικά τα φώτα της έρευνας. Μια τέτοια επιχειρείται να αναδειχθεί στην παρούσα μελέτη, με την προσδοκία της συμβολής στην προβολή μιας υποτιμημένης, αλλά εξόχως ενδιαφέρουσας πτυχής της πνευματικής ιστορίας αυτής της πόλης.

Ο Αργείος Αρποκρατίων υπήρξε φιλόσοφος και υπομνηματιστής του 2ου μ.Χ. αιώνα. Όσον αφορά στην καταγωγή του δεν αμφισβητείται από καμιά πηγή. Υπάρχει πάντοτε όμως το δυνητικό ενδεχόμενο να υποστηριχθεί πως ίσως κατήγετο από κάποιο άλλο Άργος, το Αμφιλόχειο, το Ορεστικό ή αυτό στην Κύπρο. Η απουσία όμως οποιουδήποτε επιπρόσθετου γεωγραφικού προσδιορισμού στο όνομά του στις αρχαίες πηγές είναι ικανή να αποδείξει το άτοπο τέτοιων ισχυρισμών, αφού η απλή αναφορά στο Άργος δεν μπορεί παρά να υποδεικνύει τη γνωστότερη από τις συνονόματες πόλεις, το Αργολικό Άργος. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια του κειμένου, η στενή σχέση του Αρποκρατίωνα με την οικογένεια των Αττικών, μπορεί κάλλιστα να υποστηριχθεί από την αργειακή του καταγωγή.[1]

Η μαθητεία του Αρποκρατίωνα

Ο Αρποκρατίων υπήρξε μαθητής του φιλοσόφου Αττικού, ο οποίος ανήκε στην παράδοση της μέσης πλατωνικής φιλοσοφίας.[2] Η περίοδος του πλατωνισμού ανάμεσα στον Αντίοχο τον Ασκαλωνίτη (130-68π.Χ.) και τον Πλωτίνο (204-270μ.Χ), το θεμελιωτή του νεοπλατωνισμού, καλείται μέσος

[1] Στείρης Γ., «Φιλοσοφική Δραστηριότητα στην Ανατολική Πελοπόννσο τον 2ο αι. μ.Χ.», *Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, τ. Α', Αθήναι 2006, σελ.257-268.

[2] Proclus, In Timaeum I 305, 6, στο Des Places E., *Atticus Fragments*, Les Belles Lettres, Paris 1977, σελ.70-71.

πλατωνισμός. Κύριο χαρακτηριστικό του μέσου πλατωνισμού είναι η επιστροφή στην παλαιά πλατωνική παράδοση, μέσω της μελέτης του συνόλου των πλατωνικών έργων, αφού ο τελευταίος εκπρόσωπος της Νέας Ακαδημίας, ο Καρνεάδης (213-129π.Χ.), είχε στραφεί έντονα προς τον σκεπτικισμό, την αμφισβήτηση δηλαδή της ίδιας της πραγματικότητας ή της δυνατότητας του ανθρώπου να την γνωρίσει. Οι εκπρόσωποι του μέσου πλατωνισμού διακρίνονται για τον έντονο εκλεκτικισμό τους, αφού την απάντηση στα φιλοσοφικά προβλήματα, τα οποία τους απασχολούσαν, την αναζήτησαν στη συμφωνία όλων των προγενεστέρων διακεκριμένων φιλοσόφων με επικεφαλής τον Πυθαγόρα, το Σωκράτη και φυσικά τον Πλάτωνα. Ο εκλεκτικισμός αυτός ίσως να ερμηνεύεται από την αδυναμία των συγκεκριμένων διανοητών να διαμορφώσουν πρωτότυπη φιλοσοφική σκέψη, περιοριζόμενοι στην κριτική ήδη διατυπωμένων απόψεων. Το ενδιαφέρον τους κατέτεινε στη δογματική διατύπωση μεταφυσικών αρχών και στη διερεύνηση των ηθικών αρχών, όπως αυτές είχαν εκφρασθεί ιδίως από τη στωική και περιπατητική φιλοσοφία.[3]

Για τη ζωή του Αττικού γνωρίζουμε ελάχιστα, όπως εξάλλου συμβαίνει με αρκετούς από τους φιλοσόφους της εποχής του. Ο Ευσέβιος μας παρέχει τη μαρτυρία πως ήκμασε γύρω στο 176μ.Χ., χρονολογία που συμπίπτει με τα τέλη της βασιλείας του Μάρκου Αυρηλίου (161-180μ.Χ.), του στωικού φιλοσόφου που υπήρξε μαθητής του Ηρώδη Αττικού.[4] Το όνομα του Αττικού, εξαιρετικά σπάνιο στην περίοδο, πιθανότατα υποδεικνύει κάποιου είδους συγγενική σχέση με την οικογένεια του Ηρώδη Αττικού, αν και έχουν προταθεί και άλλες, λιγότερο πειστικές ερμηνείες.[5] Η χρονολογία της ακμής του Αττικού είναι επίσης αξιοπερίεργη και θα μπορούσε να ερμηνευθεί με τρόπο που να τον συνδέσει ακόμα περισσότερο με τον Ηρώδη Αττικό. Το 176μ.Χ. ο ρωμαίος αυτοκράτωρ Μάρκος Αυρήλιος θέσπισε έδρα της πλατωνικής φιλοσοφίας στην Αθήνα. Είναι πολύ πιθανό η έδρα αυτή να ανατέθηκε στον Αττικό, οπότε έτσι δικαιολογείται και η ακμή του τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Για την πιθανότατη αυτή ανάθεση θα πρέπει να είχε βαρύνουσα

---

[3] Γεωργούλης Κ., *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Παπαδήμας, Αθήνα 2004, σελ.475-485.
Merlan P., «Greek Philosophy from Plato to Plotinus», στο A.H. Armstrong (ed.), *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1967, σελ.53-83.
Zeller E. – Nestle W., *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, μτφ. Χ. Θεοδωρίδης, Εστία, Αθήνα 2004, σελ.365-371.

[4] Dillon J., *The Middle Platonists 80 B.C. to A.D.220*, Cornell University Press, Ithaca NY 1996, σελ.248.
Des Places, Fragments, σελ.7.

[5] Karamanolis G., *Platonists on Aristotle from Antiochus to Porphyry*, Oxford, Oxford University Press 2006, σελ.150

σημασία η γνώμη του Ηρώδη του Αττικού, ο οποίος λογικό είναι να υποθέσουμε πως θα μπορούσε να προκρίνει κάποιον από το περιβάλλον του και να επηρεάσει την κρίση του παλαιού μαθητή του Μάρκου Αυρηλίου.[6]

Στην ελληνική βιβλιογραφία, δυστυχώς, ο Αττικός συγχέεται από τον Μπενάκη με τον Ηρώδη Αττικό, ο οποίος δεν υπήρξε φιλόσοφος.[7] Από το σημείο αυτό αρχίζουν επιπρόσθετες συγχύσεις. Ο Ηρώδης Αττικός υπήρξε μαθητής του πλατωνικού φιλοσόφου Ταύρου από την Τύρο, ο οποίος σύμφωνα με τις πηγές ήκμασε γύρω στο 145μ.Χ. και υπήρξε με τη σειρά του μαθητής και φίλος του Πλουτάρχου. Την μαρτυρία αυτή μας παρέχει ένας άλλος μαθητής του Ταύρου, ο Αύλος Γέλλιος.[8] Ο Ταύρος θεωρείται σκεπτικός φιλόσοφος και διευθυντής της Νέας Ακαδημίας στην Αθήνα, αν και ακόμα και η ύπαρξή του ιδρύματος αυτού έχει αμφισβητηθεί.[9] Πάντως ο φιλόσοφος Αττικός θεωρείται διάδοχος του Ταύρου στην υπεράσπιση του πλατωνισμού και τη διαφύλαξη της ορθής πίστης, αν και αυτό δεν τον εμπόδισε να διαφωνήσει φιλοσοφικά μαζί του.

Ο Αττικός υπήρξε πολέμιος του εκλεκτικισμού, της προσπάθειας δηλαδή συγκρότησης ενός φιλοσοφικού συστήματος με επιλογή απόψεων ή θέσεων δανεισμένων από διάφορες φιλοσοφικές διδασκαλίες, που χαρακτηρίζει το μέσο πλατωνισμό, παραμένοντας κατ' ουσία ο πιο ορθόδοξος πλατωνικός, αν και με τη στάση του αυτή κατέστη στόχος άλλων φιλοσόφων, όπως ο Αμμώνιος.[10] Βέβαια, αν και διατήρησε κατά βάση τις πλατωνικές ιδέες, τις παρουσίασε ως ιδέες ή σκέψεις του θείου. Επίσης αντιτάχθηκε στην απόπειρα εναρμόνισης των διδασκαλιών του Πλάτωνα προς εκείνες του Αριστοτέλη, την οποία είχε ξεκινήσει ο Αλβίνος, παραμένοντας πάντοτε ένας πιστός πλατωνικός. Δεν δίσταζε να διακηρύττει ότι οι φιλοσοφικές θέσεις του Αριστοτέλη βρίσκονται στον αντίποδα εκείνων του Πλάτωνα, δεν έχουν δε καμιά αξία μιας και όλα τα πεδία του επιστητού τα είχε πραγματευθεί πλήρως και ενδελεχώς ο Πλάτων.[11] Η θέση του, εξάλλου, ως επικεφαλή της Πλατωνικής Ακαδημίας, ίσως και να επέβαλε την πολεμική προς τον Αριστοτέλη. Η αντιπαράθεση των απόψεων μεταξύ των υποστηρικτών των φιλοσοφικών

---

[6] Dillon, Middle, σελ.248.
Kalligas P., «Platonism in Athens during the first two centuries AD: An Overview», *Rhizai* 2 (2004), σελ.37-56.

[7] Μπενάκης Λ., "Η ελληνική φιλοσοφία των πρώτων χριστιανικών αιώνων", *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τ.ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976, σελ.437-438.

[8] Merlan, Greek, σελ.63.

[9] Dillon, Middle, σελ.248

[10] Des Places, Fragments, σελ.7-8.

[11] Karamanolis, Platonists, σελ.150.

σχολών δεν ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για την εποχή. Ο Ταύρος, ανάμεσα σε άλλους, είχε συγγράψει ανάλογου περιεχομένου κείμενα.[12]

Το μεγαλύτερο μέρος του σωζόμενου από τον Ευσέβιο έργο του Αττικού «*Πρός τούς διά τῶν Ἀριστοτέλους τά Πλάτωνος ὑπισχνουμένους*» πραγματεύεται αυτό ακριβώς το θέμα, αν και ίσως ο αρχικός τίτλος της πραγματείας του Αττικού να μην ήταν αυτός.[13] Ο Ευσέβιος δείχνει μάλιστα μια αδυναμία στο έργο του Αττικού, καθώς αντιμάχεται απόψεις του Αριστοτέλη που δεν συνάδουν με τη χριστιανική θεολογία.[14] Δεν είναι σίγουρα τυχαίο πως λίγα έτη πρωτύτερα είχε κυκλοφορήσει στην Αθήνα η «*Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*» του περιπατητικού φιλοσόφου Αριστοκλή, δασκάλου του περίφημου Αλεξάνδρου της Αφροσιάδας, όπου ο Πλάτων παρουσιαζόταν υποδεέστερος του Αριστοτέλη.[15] Στο σημείο αυτό χρειάζεται να επισημανθεί ότι τα κείμενα του Αττικού διακρίνονται από μια έντονη διάθεση ρητορικότητας. Στην ρητορική, όπως θα δούμε στη συνέχεια, είχε διακριθεί ο Ηρώδης Αττικός.

Ο Αττικός, ακολουθώντας την κλασσική γραμμή της ελληνικής φιλοσοφίας, αποδεχόταν τον τριμερή διαχωρισμό της φιλοσοφίας σε Ηθική, Φυσική και Λογική.[16] Εκείνο που χαρακτηρίζει το στοχασμό του Αττικού είναι η στροφή του ενδιαφέροντός του πρώτιστα στο Θεό, αντί της φύσης. Συγκεκριμένα, η πολεμική του επικεντρώθηκε στις απόψεις του Αριστοτέλη για τη θεία πρόνοια, την αιωνιότητα του κόσμου και την άρνηση αποδοχής της αθανασίας της ψυχής, οι οποίες κατά κύριο λόγο προέρχονται από τη θεωρία του για την εντελέχεια. Η θεολογία του Αριστοτέλη, όπως τουλάχιστον την αντιλαμβανόταν ο Αττικός, αποτελούσε μια μορφή αθεϊας, αφού αρνείτο την ύπαρξης πρόνοιας και αφαιρούσε από το Θεό τη δυνατότητα παρέμβασης στις γήινες υποθέσεις. Για τον Αττικό πρόνοια, φύση και κοσμική ψυχή εξισώνονται.[17] Επίσης, στο έργο του υιοθετεί την αντικατάσταση του Δημιουργού και της κοσμικής ψυχής με το λόγο, όπως είχαν επιχειρήσει παλαιότεροί του πλατωνικοί, χωρίς όμως ποτέ να φθάσει στο σημείο να εξισώσει το Θεό με το λόγο. Ο λόγος παραμένει πάντοτε ένα εργαλείο στα χέρια του Θεού. Τόνιζε, επίσης, πως ο ένας και μοναδικός Θεός μερίμνησε για τη δημιουργία του κόσμου, την οποία συνέδεε με την πρόνοια. Στην ουσία η

---

[12] Des Places, Fragments, σελ.16.

[13] Eusebius, *Praeparatio Evangelica*, ch.11, 15 στο Des Places, Fragments, σελ.37-69
Karamanolis, Platonists, σελ.152.

[14] Festugiere A., *L' ideal religieux des Grecs et l' Evangile*, Lecoffre, Paris 1932, σελ.257-258.

[15] Mras K., "Zu Attikos, Porphyrios und Eusebios", *Glotta* 1936, σελ.183-188.

[16] Baltes M., «Zur Philosophie des Platonikers Attikos », *Jahrbuch fur die Antike und Christentum, v.*10, σελ.38-57. M. Baltes, *Zur Philosophie des Platonikers Attikos*, *Jahrbuch für Antike und Christentum* , *Münster*, 1983, vol. 10, pp. 38-57.
Dillon, Middle, σελ.251.

[17] Des Places, Fragments, Fr. 8, 814 a-b, σελ.66.

αντίληψή του για το Θεό είναι δυϊστική (Θεός-κόσμος), ενώ οι άλλοι μέσοι πλατωνικοί θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μονιστές.[18]

Δεν απέφυγε όμως να επηρεαστεί και από τη στωική φιλοσοφία, σε θέματα σχετικά με την παρουσία του Θεού μέσα στον κόσμο και στην αντίληψη πως την ευδαιμονία στον άνθρωπο δύναται να εξασφαλίσει μόνη η αρετή, χωρίς την αρωγή υλικών παραγόντων, όπως υποστήριζε η περιπατητική σχολή. Δεν έφτασε όμως ποτέ να υποστηρίζει τη θέση των στωικών για αυστηρό περιορισμό των παθών.[19] Στο σημείο αυτό οι ιδέες του φαίνεται να προσεγγίζουν εκείνες του Ευδώρου και να αφίστανται από εκείνες των Αντιόχου και Πλουτάρχου. Τον ενοχλούσε, πάντως, το ότι ο Αριστοτέλης αμφισβητούσε την πλατωνική θέση ότι η αρετή είναι επαρκής συνθήκη για την κατάκτηση και διατήρηση της ευδαιμονίας.

Ο Αττικός συνέγραψε επίσης υπομνήματα στον «*Τίμαιο*», αλλά και στην «*Πολιτεία*» του Πλάτωνα. Ταύτισε μάλιστα το Δημιουργό του «*Τίμαιου*» με την ουσία του αγαθού.[20] Στην ερμηνεία του «*Τίμαιου*» ο Αττικός εισηγήθηκε την ύπαρξη μιας άκτιστης ύλης, η οποία διάγει σε συνεχή, χαοτική κίνηση υπό την επενέργεια της κακής ψυχής του κόσμου. Ο Δημιουργός επεμβαίνει για να αποδώσει μορφή στην ύλη και διάνοια στην κακή ψυχή του κόσμου. Η άτακτη ύλη, πρώτη αιτία της οποίας είναι η κακή ψυχή, θεωρείται προϋπάρχουσα, μαζί με την «κακεργέτιδα ψυχή», η οποία στη διάρκεια της δημιουργίας, με την παρέμβαση του Νου, καθίσταται έμφρων, αλλά όχι έλλογη.[21]

Ο συλλογισμός συνεπώς του Αττικού έχει περίπου ως εξής: η κίνηση εκπορεύεται από την ψυχή και αυτή η κίνηση είναι άτακτη. Κατά συνέπεια και η ψυχή είναι άτακτη. Η ψυχή αλλοιώνεται από την πίεση που της ασκούν οι ανώτερες μορφές και κατευθύνεται καθοδικά. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης είναι η ύπαρξη μιας κατώτερης κοσμικής ψυχής, η οποία μπορεί να παραλληλιστεί με την Ίσιδα του Πλουτάρχου. Αυτή η ψυχή είναι κατώτερη της καθαυτό κοσμικής ψυχής, η οποία για τον Αττικό αναλαμβάνει ένα ρόλο ανάλογο του Δημιουργού στον «*Τίμαιο*». Ο Δημιουργός θεωρείται από τον Αττικό ως ο υπέρτατος Θεός. Δεν είναι, εξάλλου, τυχαίο πως τον αποκαλούσε νου και τον ταύτιζε με το αγαθό.[22] Είναι υπέρτερος και του «νοητού ζώου», οπότε είναι υπερκείμενος ακόμα και αυτού του πλατωνικού κόσμου των Ιδεών.[23]

---

[18]Baltes, Philosophie, σελ.38-57.
Dillon, Middle, σελ.252-257.
[19] Γεωργούλης, Ιστορία, σελ.483-484.
Dillon, Middle, σελ.281-282.
[20] Proclus, In Timaeum, I 305, στο Des Places, Fragments, σελ.70-71.
[21] Merlan, Greek, σελ.76-77.
[22] Proclus, In Timaeum, I 305, στο Des Places, Fragments, σελ.70-71.
[23]Ό.π., I 431, στο Des Places, Fragments, σελ.79.
Dillon, Middle, σελ.253-258

Από τα κείμενα του Αττικού μπορεί εύκολα να συναχθεί το συμπέρασμα πως φτάνει να θεωρήσει τις Ιδέες ως σκέψεις του Θεού, σύμφωνα με την αντίληψη και άλλων πλατωνικών, οι οποίοι αποδέχονταν την τριάδα των αρχών Θεός, Ύλη, Ιδέα[24], αν και ο Πορφύριος τον κατηγορεί λέγοντας πως θέτει τις ιδέες εκτός του νου, ενώ είναι υποκείμενες σε αυτόν.[25] Από ένα σχόλιο του νεοπλατωνικού Συριανού θα μπορούσαμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι για τον Αττικό οι ιδέες βρίσκονται στο επίπεδο της κοσμικής ψυχής και όχι στο νου του υπέρτατου Θεού.[26] Ούτως ή άλλως όμως, σε κάθε πλατωνικό που πίστευε στην ύπαρξη ενός υπέρτατου Θεού, η σύνδεσή του με τις Ιδέες δεν μπορούσε παρά να αποτελεί πρόβλημα.

Ο Αττικός εξάλλου, όπως και ο Πλούταρχος, υποστήριζε ότι ο κόσμος έχει συγκεκριμένη χρονική αρχή, μια θέση που μελετήθηκε αρκετά από τους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους. Η πεποίθηση αυτή προέκυψε από τη μελέτη του «*Τίμαιου*», η οποία οδηγούσε στο συμπέρασμα πως από τη στιγμή που η κίνηση χαρακτήριζε το σύμπαν πριν τη δημιουργία του κόσμου και ο χρόνος αποτελεί μέτρο της κίνησης, ο χρόνος προϋπήρχε του κόσμου. Άποψη του Αττικού ήταν πως δεν έπρεπε να τεθούν όρια στη δημιουργική δύναμη του Θεού, όπως είχαν επιχειρήσει ο Αριστοτέλης και οι υποστηρικτές του.[27]

Ισχυρή επίδραση στον Αρποκρατίωνα και τον Αττικό, χωρίς όμως να μαρτυρείται μαθητεία είτε του ενός είτε του άλλου σε αυτόν, άσκησε επίσης ο Νουμήνιος από την Απάμεια της Συρίας,[28] ο οποίος κατατάσσεται στους νεοπυθαγόρειους, αν και επηρεάστηκε εντονότατα από τις αρχές της πλατωνικής φιλοσοφίας.[29] Άλλοι δε μελετητές τον κατατάσσουν στους εκπροσώπους του μέσου πλατωνισμού, οι οποίοι είχαν επηρεαστεί καταλυτικά από το νεοπυθαγορισμό.[30] Είχε μάλιστα αφιερώσει τη ζωή του στο συνδυασμό του πλατωνικού στοχασμού με τα πυθαγόρεια δόγματα, καθώς υποστήριζε πως οι διαφορές μεταξύ τους ήταν μόνο φραστικές.

---

[24] Des Places, Fragments, Frg. 9, 815, σελ.67-69.

[25] Proclus, In Timaeum, I 394, 6, στο Des Places, Fragments, σελ.77.

[26] Dilllon, Middle, σελ.256.

[27] Des Places, Fragments, Frg. 4, 801d, σελ.51.

[28] Des Places E., *Numénius Fragments*, Collection Budé, Les Belles Lettres, Paris 1973.

[29] Ό.π., σελ.19-20.

Karamanolis, Platonists, 127-149.

Merlan, Greek, σελ.96-106

[30] Burnyeat, «Platonism in the Bible: Numenius of Apamea on *Exodus* and Eternity», στο R. Salles (ed), *Metaphysics, Soul and Ethics in Ancient Thought*, Oxford University Press, Oxford 2005, σελ.143-169.

Γεωργούλης, Ιστορία, σελ.484.

Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ.369-370.

Ο νεοπυθαγορισμός αναπτύχθηκε πιθανότατα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, παράλληλα με την ελληνο-ιουδαϊκή φιλοσοφία. Κατέτεινε στην εύρεση της απόλυτης αλήθειας, μέσω της μελέτης των διδασκαλιών των Ορφικών, των Πυθαγορείων και του Πλάτωνα, με την αρωγή του μυστικισμού και του γνωστικισμού. Από τον 1ο π.Χ. αιώνα άρχισε να αναφύεται η προσπάθεια αναβίωσης του πυθαγορισμού, αλλά η ακμή του σημαδεύεται από το πρόσωπο του Απολλώνιου του Τυανέα τον 1ο μ.Χ. αιώνα.[31]

Ο Νουμήνιος έζησε τον 2ο μ.Χ αιώνα. Περίπου στα μέσα του συνέγραψε μια πολεμική εναντίον του Αντίοχου του Ασκαλωνίτη, ο οποίος είχε επιχειρήσει την ταύτιση της πλατωνικής με τη στωική φιλοσοφία. Παρά ταύτα στο έργο του, πέρα από τον Πυθαγόρα και τον Πλάτωνα, τους οποίους θεωρούσε ισάξιους, εκθειάζονται οι μάγοι, οι Αιγύπτιοι ιερείς, οι Βραχμάνες και ο Μωυσής, στον οποίο ο Νουμήνιος επιφυλάσσει ιδιαίτερη μεταχείριση αναφέροντας: «τί γάρ ἐστί Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων;».[32] Διακρίνοντας Θεό και ύλη, μονάδα και δυάδα, καθιστά αδύνατη την άμεση ενέργεια του Θεού στην ύλη, γεγονός που τον αναγκάζει να πλάσει ένα δεύτερο, δημιουργό Θεό. Ο κόσμος αποτελούσε τον τρίτο Θεό του, το ποίημα. Η ύλη, κατά τον Νουμήνιο, σχετιζόταν με μια κακή ψυχή, από την οποία προερχόταν και το άλογο μέρος της ανθρώπινης ψυχής. Η είσοδος της ψυχής στο σώμα θεωρείται από το Νουμήνιο πτώση και ατύχημα, ενώ σκοπός της είναι η έξοδος από αυτό και η ένωση με το θείο. Ο Νουμήνιος φαίνεται επίσης να δεχόταν τη μεταθανάτια τιμωρία των ψυχών των ασεβών στον Άδη.[33] Αξιοσημείωτη επίδραση στον Αρποκρατίωνα φαίνεται να άσκησε και ο Κρόνιος, ομοϊδεάτης του Νουμήνιου.

Πληροφορίες για το βίο του Αρποκρατίωνα

Σύμφωνα με το λεξικό της Σούδας, το οποίο συντάχθηκε περίπου στο 10μ.Χ αιώνα, ο Αρποκρατίων υπήρξε συνομιλητής και φίλος κάποιου Καίσαρα («συμβιώτης»), ενώ πιθανότατα κατείχε και αξίωμα στην αυτοκρατορική αυλή.[34] Ορισμένοι μελετητές θεωρούν πως μια μνεία σε κάποιον γραμματικό Αρποκρατίωνα, ο οποίος υπήρξε δάσκαλος του διαδόχου στον αυτοκρατορικό θρόνο της Ρώμης Lucius Verus, ο οποίος γεννήθηκε γύρω στο 130 μ.Χ. και ανέβηκε στο θρόνο της Ρώμης το 161 μ.Χ ως συναυτοκράτορας με τον Μάρκο Αυρήλιο, αναφέρεται στον Αργείο

[31] Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ.359-362.

[32] Eusebius, Praeparatio, IX 6, 9, στο J. P. Migne, *Patrologiae Graecae,* 19-24.

[33] Γεωργούλης, Ιστορία, σελ.470-471, 484.
Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ. 369-370.

[34]«Harpocration», *Suda on Line*, http://www.stoa.org/sol-in/search.pl?db=REAL&search_method=QUERY&login=guest&enlogin=guest&user_list=LIST&page_num=1&searchstr=Harpocration&field=any&num_per_page=100, 14/4/2008.

φιλόσοφο.[35] Ο Αρποκρατίων αυτός αναφέρεται ως *grammaticus*, καθώς τη φιλοσοφική παιδεία του διαδόχου είχαν αναλάβει ο Σέξτος, ο ανεψιός του Πλουτάρχου, από κοινού με τον στωικό φιλόσοφο Απολλώνιο, οι οποίοι ήταν επίσης δάσκαλοι φιλοσοφίας και του Μάρκου Αυρηλίου.[36] Η μαθητεία του Lucius Verus στον Αρποκρατίωνα πρέπει να έλαβε χώρα γύρω στα 140-160μ.Χ., προτού δηλαδή αυτός ανέλθει στον θρόνο. Την ίδια περίπου εποχή και ο Ηρώδης ο Αττικός είχε αναλάβει την εκπαίδευση του Μάρκου Αυρήλιου κατόπιν επιθυμίας του πατρός του, αυτοκράτορα Αδριανού, ο οποίος είχε υπό την προστασία του από την παιδική του ηλικία και τον νεαρό Lucius Verus.[37] Ο Μάρκος Αυρήλιος υπήρξε δε ένας από τους σημαντικότερους φιλοσόφους του αρχαίου κόσμου, εντασσόμενος στο ρεύμα της στωικής φιλοσοφίας.

Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι δεν ήταν ο Αργείος Αρποκρατίων δάσκαλος του Lucius Verus, αφού η αναφορά του ως *grammaticus* δεν προσιδιάζει στην ιδιότητά του ως φιλοσόφου. Ως δάσκαλος του Lucius Verus προτείνεται ο Βαλέριος Αρποκρατίων, έλληνας από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και συγγραφέας του «*Περί τῶν λέξεων τῶν δέκα ρητόρων*», ενός σημαντικού λεξικού για το έργο των Αττικών ρητόρων. Για τον Βαλέριο Αρποκρατίωνα πάντως έχουν διατυπωθεί αντιρρήσεις σχετικά με το πότε έζησε, καθώς ορισμένοι μελετητές τεκμηριωμένα τον τοποθετούν στα τέλη του 2ου και στον 3ο αιώνα, στηριγμένοι στο ότι στο έργο του υπάρχουν αναφορές στον Αθήναιο, συγγραφέα των «Δειπνοσοφιστών».[38]

Ο Dillon υποστήριξε αρχικά ότι ίσως ο Αργείος φιλόσοφος Αρποκρατίων να δέχθηκε αυτή τη θέση, μην έχοντας κάποια καλύτερη εναλλακτική.[39] Αργότερα (1996) διατύπωσε τη θέση πως ο Αρποκρατίων ο Αργείος δεν υπήρξε δάσκαλος του Lucius Verus, καθώς ως μαθητής του Αττικού, θα έπρεπε να ήταν περίπου συνομήλικος του Lucius Verus. Προτείνει δε τη σύνδεση του Αργείου Αρποκρατίωνα με τον κύκλο κάποιου άλλου αυτοκράτορα, όχι πάντως του Μάρκου Αυρηλίου, αφού το όνομά του δεν αναφέρεται από τον Μάρκο Αυρήλιο στο έργο του «*Τά εἰς*

---

[35] Hohl E., *Scriptores Historiae Augustae*. Vol. I–II. Edidit Ernestus Hohl. Editio stereotypa correctior. Addenda et corrigenda adiecerunt Ch. Samberger et W. Seyfarth. Teubner, Leipzig 1965, Verus II 5.

[36] Dillon J., «Harpocration's Commentary on Plato: Fragments of a Middle Platonic Commentary», *California Studies in Classical Antiquity* 4 (1971), σελ.126.

[37] Σκιαδάς Α., «Ηρώδης Αττικός», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τ. ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976, σελ.406.

[38] Donaldson J., *A History of the Literature of Ancient Greece*, John Parker and Son, London 1858, σελ.383-384.
Sharpe S., *History of Egypt Part 2,* Kessinger, Montana 2003, σελ.189.
Smith W. (ed), *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, http://www.ancientlibrary.com/smith-bio/0392.html, 14/4/2008.

[39] Dillon, Harpocartion, σελ.126.

ἑαυτόν», στο οποίο αναμινήσκει τους μέντορές του.[40] Η άποψη του Dillon δεν στηρίζεται επαρκώς. Οι αυτοκράτορες της περιόδου δεν είναι εξάλλου τόσοι πολλοί: Αδριανός, Αντωνίνος, Μάρκος Αυρήλιος – Lucius Verus, Κόμμοδος. Η προσπάθεια δε χρονολόγησης με ακρίβεια των φιλοσόφων του 2ου μ.Χ. αιώνα είναι εξαιρετικά δυσχερής. Ο Αττικός και ο Νουμήνιος, τα πρόσωπα που επηρέασαν τον Αρποκρατίωνα, πρέπει να ήταν περίπου σύγχρονοι με τον Ηρώδη Αττικό, ο οποίος είχε γεννηθεί στις αρχές του 2ου μ.Χ. αιώνα, καθώς ήταν αναγνωρισμένοι φιλόσοφοι στα μέσα του ίδιου αιώνα.

Ανακύπτει βέβαια το ερώτημα πως ο Αργείος φιλόσοφος Αρποκρατίων θα μπορούσε να συνδεθεί με την αυτοκρατορική αυλή της Ρώμης; Η απάντηση θα συνεισφέρει στην αποσαφήνιση του γενικότερου ζητήματος. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η οικογένεια των Αττικών, οι οποίοι ενδέχεται να τον συνέστησαν, καθώς διέθεταν πρόσβαση στη ρωμαϊκή αριστοκρατία. Εξάλλου η οικογένεια των Αττικών είχε πολύ καλές σχέσεις με τους αυτοκράτορες Αδριανό, Αντωνίνο και Μάρκο Αυρήλιο.[41] Η παρουσία των Αττικών στην έπαυλη της Εύας στην Κυνουρία, πλησίον του Άστρους, μπορεί να ευθύνεται για τη γνωριμία τους με τον πνευματικό κύκλο της πόλης του Άργους, μεγαλύτερου αστικού κέντρου της εποχής στην περιοχή. Η παρουσία του Ηρώδη Αττικού δεν μπορεί να πέρασε απαρατήρητη και σίγουρα ενεθάρρυνε την πνευματική ζωή του Άργους. Εξάλλου, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας πως ο Ηρώδης συνήθιζε να διδάσκει τους μαθητές του σε δικούς του χώρους και όχι σε κάποια σχολή. Η μαθητεία του Αρποκρατίωνα στον Αττικό και η πιθανή παρουσία στην αυτοκρατορική αυλή της Ρώμης, ενδέχεται να προέκυψαν ως αποτέλεσμα της σχέσης του με τους Αττικούς και όντως ο, έστω νεαρός, Αρποκρατίων να δίδαξε για κάποιο διάστημα τον Lucius Verus ή απλά να υπήρξε «συμβιώτης» του.

Όσον αφορά στον Ηρώδη Αττικό, γεννήθηκε και πέθανε στο Μαραθώνα (101/2-177/8μ.Χ.). Ο Αττικός και ο υιός του Ηρώδης είχαν τη ρωμαϊκή πολιτεία από τους προγόνους τους. Εξαιτίας του πλούτου και της εξέχουσας κοινωνικής θέσης που κατείχε ο πατέρας του, ο νεαρός Ηρώδης έλαβε προσεγμένη παιδεία. Σε νεαρότατη ηλικία επισκέφθηκε τη Ρώμη και συνδέθηκε με το αυτοκρατορικό περιβάλλον. Το 125/26 οι Αθηναίοι, με αφορμή την επίσκεψη του αυτοκράτορα Αδριανού στην πόλη τους, απένειμαν στον Ηρώδη τον τίτλο του επωνύμου άρχοντος, καθώς γνώριζαν την προσωπική του φιλία με τον Αδριανό. Η επιλογή του Ηρώδη ως δασκάλου του μελλοντικού αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου υπήρξε προσωπική επιλογή του αυτοκράτορα Αδριανού. Γύρω στο 140 η

[40] Dillon, Middle, σελ.259.

[41] Στείρης, Φιλοσοφική, σελ.257-260.

κοινωνική του δραστηριότητα είχε επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό. Το 143 τιμήθηκε μάλιστα με το αξίωμα του υπάτου. Πριν το 160 ο αυτοκράτωρ Αντωνίνος τον διόρισε καθηγητή της ρητορικής στη ρητορική σχολή της Αθήνας, η οποία επιχορηγούνταν άμεσα από τους Ρωμαίους.[42]

Πέρα από την προσφορά του στη ρητορική ο Ηρώδης υλοποίησε και ένα σπουδαίο αρχιτεκτονικό πρόγραμμα, από το οποίο ξεχωρίζουν το Ωδείο, το Παναθηναϊκό στάδιο, το Νυμφαίο στην Ολυμπία κ.α Επίσης επεξέτεινε και καλλώπισε την έπαυλη που κληρονόμησε από τον πατέρα του στην Εύα της Κυνουρίας, κοντά στο Άστρος, επιχειρώντας να μιμηθεί το αρχιτεκτονικό σχέδιο της βίλας του Αδριανού στο Τίβολι. Σε αυτήν συγκέντρωσε μεγάλο μέρος από έργα τέχνης της συλλογής του, τόσο της εποχής του όσο και προγενέστερα. Στην πραγματικότητα είχε οργανώσει ένα είδος μουσείου, επιστημονικού και καλλιτεχνικού ιδρύματος μοναδικού στον ελλαδικό χώρο.[43]

Δυστυχώς, τα έως σήμερα σωζόμενα στοιχεία δεν μας διαφωτίζουν για τη δράση του Ηρώδη Αττικού στην Κυνουρία και την πιθανολογούμενη σχέση του με τον Αρποκρατίωνα. Χρειάζεται όμως να τονιστεί πως η υλική ακμή του ρωμαϊκού Άργους ενδέχεται να συνοδευόταν και από μια πνευματική ανάπτυξη, η οποία ήταν ικανή να εκθρέψει ένα φιλόσοφο με τέτοιο βεληνεκές. Η ύπαρξη του Αρποκρατίωνα, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη παρουσία του Ηρώδη του Αττικού στην Εύα Κυνουρίας, όπου στο πλαίσιο της εξοχικής του κατοικίας είχε διαμορφώσει χώρους πολιτισμού, είναι στοιχεία ικανά να θεμελιώσουν την ύπαρξη μιας αξιόλογης πνευματικής δραστηριότητας στην ανατολική Πελοπόννησο το 2ομ.Χ. αιώνα.

Το φιλοσοφικό έργο του Αρποκρατίωνα

Ο Αρποκρατίων, ακολουθώντας το παράδειγμα του δασκάλου του Αττικού, συνέγραψε αναλυτικότατα σχόλια για το σύνολο σχεδόν των κειμένων του Πλάτωνα, τα οποία συνολικά κατελάμβαναν 24 τόμους. Το έργο αυτό δεν διασώζεται, αλλά σημεία που το αποπνέουν μπορούν να αλιευθούν σε φιλοσοφικά κείμενα, τα οποία σχολιάζουν τους πλατωνικούς διαλόγους «Τίμαιος», «Ἀλκιβιάδης» και «Φαίδων». Το λεξικό της Σούδας του αποδίδει επιπλέον τη συγγραφή ενός δίτομου Πλατωνικού Λεξικού.

Ο Αρποκρατίων, ακολουθώντας τον Πλούταρχο και τον Αττικό, θεωρούσε πως ο κόσμος δημιουργήθηκε εντός του χρόνου:

«Ὁ Ἁρποκρατίων καί ὁ Ἀττικός οἱ τό γενητόν λέγεσθαι τόν κόσμον ἐν Τιμαίῳ ὑπό τοῦ Πλάτωνος κατά χρόνον ἀκούοντες, ἐπειδή ὁ

[42] Σκιαδάς, Ηρώδης, σελ.406.
[43] Ό.π.

Ἀριστοτέλης ἐγκαλεῖ τῷ θείῳ Πλάτωνι ἐν τῇ Περί οὐρανοῦ, διότι λέγειν κατά χρόνον τόν κόσμον γενητόν..»(Proclus, *In Rempublicam Comentarii*, ed. G. Kroll, Leipzig 1901, II 377).[44]

Όπως ο Αττικός, ο Αρποκρατίων πίστευε στην ύπαρξη μιας άκτιστης ύλης, η οποία βρίσκεται σε συνεχή χαοτική κίνηση προκαλούμενη από την κακή κοσμική ψυχή. Ο Δημιουργός, μια καθαρά πλατωνική έννοια, είναι αυτός που παρέχει μορφή στην ύλη και διάνοια στην κοσμική ψυχή. Στο σημείο αυτό η σκέψη του Αρποκρατίωνα κείται εγγύτερα στον Νουμήνιο, ο οποίος διέκρινε τρεις θεούς, τον *Πατέρα*, τον *Δημιουργό* και τη *Δημιουργία*, όπου η *Δημιουργία* εξισώνεται με τον Κόσμο. Αντίληψη και των δύο, Αρποκρατίωνα και Νουμηνίου, είναι πως στον «Τίμαιο» ήδη ο Πλάτων διαχώριζε τον Πατέρα από τον Δημιουργό.[45] Ο Αρποκρατίων, όμως, αποκαλούσε τον πρώτο Θεό *Ουρανό* και *Κρόνο*, τον δεύτερο *Δία* και τον τρίτο *Κόσμο*. Αργότερα μετασχημάτισε την αντίληψή του αυτή αποκαλώντας τον πρώτο Θεό *Δία* και *βασιλιά του κόσμου* και τον δεύτερο *Άρχοντα*, θεωρώντας πως η σχέση μεταξύ *Δία*, *Κρόνου* και *Ουρανού* είναι αυτή γιου, πατέρα και παππού. Τις πληροφορίες αυτές τις αντλούμε από το έργο του Πρόκλου, ο οποίος στο σημείο αυτό είναι πολύ πιθανό να συμφύρει διαφορετικές ερμηνείες του Αρποκρατίωνα. Αναφέρει συγκεκριμένα ο Πρόκλος:

«Ἁρποκρατίων δε θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ καί αὐτός ἑαυτόν γε ἀρέσκει τοιαῦτα περί τοῦ δημιουργοῦ διαταττόμενος· ἕπεται μέν γάρ τῷδε τῷ ἀνδρί κατά τήν τῶν τριῶν θεῶν παράδοσιν καί καθόσον διττόν ποιεῖ τόν δημιουργόν, ἀποκαλεῖ δέ τόν μέν πρῶτον θεόν Οὐρανόν καί Κρόνον, τόν δέ δεύτερον Δία καί Ζῆνα, τόν δέ τρίτον οὐρανόν καί κόσμον. Πάλιν δ᾽ αὖ μεταβαλών τόν πρῶτον Δία προσαγορεύει καί βασιλέα τοῦ νοητοῦ, τόν δέ δεύτερον ἄρχοντα, καί ὁ αὐτός αὐτῷ γίγνεται Ζεύς καί Κρόνος καί Οὐρανός».[46]

Το πιθανότερο είναι ότι ο όρος *Θεός* να αναφέρεται στον πρώτο Θεό και ο *Άρχων* στον Δημιουργό.[47] Χρειάζεται να επισημανθεί ότι ο όρος *Άρχων* ήταν σε ευρεία χρήση από τους Γνωστικούς, ιδίως τον Βασιλίδη, ενώ στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη αποδίδεται στο Διάβολο.[48]

Ο Αρποκρατίων απομακρύνθηκε από το δάσκαλό του Αττικό και στο θέμα της προέλευσης του κακού που βρίσκεται στην ανθρώπινη ψυχή.

---

[44] Dillon, Harpocration, σελ.143.

[45] Πλάτων, *Τίμαιος*, 28c.

[46] Procli Diadochi, *In Platonis Timaeum commentaria*, ed. Ernst Diehl, 3 vols., Teubner, Leipzig 1903-6, I 303.

[47] Dillon, Middle, σελ.259-260.

[48] *Κατά Ιωάννην*, 12:31, 14:30, 16:11.

Υποστήριζε, συγκεκριμένα, ότι το κακό δεν βρίσκεται μέσα στην ψυχή, όπως ο Αττικός, αλλά γύρω μας, στον κόσμο, ο οποίος τοιουτοτρόπως είναι ολοκληρωτικά κακός. Ως πηγή του κακού θεωρούσε το σώμα και όχι γενικά την ύλη, όπως ο Νουμήνιος. Κάθε ενσάρκωση, κατά τον Αρποκρατίωνα, ευνοεί την ανάπτυξη του κακού.[49] Αν και στο θέμα της δημιουργίας του κόσμου οι θέσεις του Αρποκρατίωνα είναι πλατωνικές, όσον αφορά στο κακό ρέπει προς τη σκέψη των νεοπυθαγορείων Νουμηνίου και Κρονίου:[50]

«τῶν δ' αὖ διισταμένων προς τούτους καί ἀπό τῶν ἒξωθεν προσφυομένων προστιθέντων ὁπωσοῦν τῇ ψυχῇ το κακόν, ἀπό μέν τῆς ὕλης Νουμηνίου καί Κρονίου πολλάκις, ἀπό δε τῶν σωμάτων αὐτῶν τούτων ἒστιν ὅτε καί Ἁρποκρατίωνος» (Στοβαίος, Ανθολόγιον Ι).[51]

Σχετικά με την ψυχή ο Ερμείας αναφέρει πως ο Αρποκρατίων θεωρούσε κάθε είδος της ως αθάνατο, όπως εξάλλου πίστευε και ο Νουμήνιος, χωρίς όμως και οι δύο να διευκρινίζουν ποια είναι η τύχη του άλογου μέρους της ψυχής μετά το θάνατο του φέροντος οργανισμού:

«Πρῶτον περί ποίας ψυχῆς ὁ λόγος ζητητέον. οἵ μέν γάρ περί τῆς τοῦ κόσμου μόνης ᾠήθησαν εἶναι τόν λόγον διά τό εἰρηκέναι αὐτόν ʽπᾶσαʼ καί μετ' ὀλίγα ἐπάγειν ʽἢ πάντα τε οὐρανόν πᾶσαν τε γένεσιν ξυμπεσοῦσαν στῆναι·ʼ ὧν ἐστι Ποσειδώνιος ὁ Στωικός. οἳ δέ περί πάσης ἁπλῶς καί τῆς τοῦ μύρμηκος καί μυίας, ὧν ἐστιν Ἁρποκρατίων· τό γάρ ʽπᾶσαʼ ἐπί πάσης ψυχῆς ἀκούει» (Hermeias, In Phaedrum).[52]

Σε άλλη πηγή όμως φαίνεται ο Αρποκρατίων να υποστηρίζει την αέναη δημιουργία ψυχών, μια θέση που τον απομακρύνει από την κλασσική πλατωνική φιλοσοφία και τον φέρει εγγύτερα στον χριστιανισμό, αν και από τον Αινεία Γαζαίο παρουσιάζεται ως υπέρμαχος της μετεμψύχωσης.[53]

Ο Αρποκρατίων, όπως μαρτυρεί ο Ολυμπιόδωρος, ενδιαφερόταν και για τον πόλεμο, υποστηρίζοντας πως τα δύο βασικότερα κίνητρά του είναι ο πλουτισμός και η λαφυραγωγία.[54] Στο ζήτημα της αρετής διέκρινε τις

[49] Iamblichus, «Περί Ψυχής», ap. Stob. Anth, I,49,37-40, στο Des Places, Fragments, σελ.70. Dillon, Middle, σελ.260-262.
[50] Dillon, Middle, σελ.261.
[51] Dillon, Harpocartion, σελ.141.
[52] Dillon, Harpocration, σελ.140.
[53] Ό.π., σελ.135-136.
[54] Ό.π., σελ.129.

ψευδώνυμες από τις αληθινές αρετές, θεωρώντας τις πολιτικές αρετές, κατά μια έννοια, αρετές του λόγου.[55]

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως στα ελάχιστα αποσπάσματα που έχουν διασωθεί από το έργο του Αρποκρατίωνα παρατηρείται μια εκδοχή της πλατωνικής σκέψης σαφώς επηρεασμένη από το ρεύμα του γνωστικισμού. Αρκετά σκοτεινή παραμένει και η επίδραση του Αρποκρατίωνα τόσο στους συγχρόνους του, όσο και στους μεταγενεστέρους. Γνώση του έργου του είχαν οι Ιάμβλιχος, Πρόκλος, Ερμείας, Ολυμπιόδωρος, Δαμάσκιος, φιλόσοφοι που εντάσσονται στο ρεύμα του νεοπλατωνισμού και εκτείνονται χρονικά από τον 3ο έως και τον 6ο μ.Χ. αιώνες. Τον αναφέρει επίσης ο Αινείας Γαζαίος, χριστιανός φιλόσοφος του 6ου μ.Χ. αιώνα, ο οποίος είχε ακολουθήσει την παράδοση του νεοπλατωνισμού. Από τις πηγές δεν μπορούμε να συμπεράνουμε με ασφάλεια εάν όλοι αυτοί είχαν μελετήσει τα κείμενα του Αρποκρατίωνα ή οι μαρτυρίες τους προέρχονται από έμμεσες πηγές.

Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Ολυμπιοδώρου, ο οποίος πιθανότατα υπονοεί την ύπαρξη μαθητών του Αρποκρατίωνα: «ὡς οἱ περὶ Ἁρποκρατίωνα ἠξίωσαν ἀκούειν».[56] Ο Dillon θεωρεί πως δεν εξυπακούεται από τη διατύπωση αυτή πως υπήρξε όντως κύκλος μαθητών του Αρποκρατίωνα, καθώς τέτοιες διατυπώσεις δεν είναι σπάνιες στα νεοπλατωνικά κείμενα. Θα λέγαμε όμως πως κάτι τέτοιο δεν αποκλείεται, είναι μάλιστα πολύ πιθανό, αν δεχθούμε πως ο Lucius Verus υπήρξε όντως μαθητής του Αρποκρατίωνα, γεγονός που ενισχύει την πιθανότητα διδακτικής του δραστηριότητας.

Η φιλοσοφία στο Άργος στους προχριστιανικούς χρόνους

Αυτή δεν είναι όμως η μόνη γνωστή φιλοσοφική δραστηριότητα στην πόλη του Άργους, καθώς και στην κλασσική αρχαιότητα μαρτυρούνται Αργείοι φιλόσοφοι, οι οποίοι, όπως και κατά ένα μέρος ο Αρποκρατίων αρκετά αργότερα, εντάσσονται στο ρεύμα του πυθαγορισμού. Ο Πυθαγόρας γεννήθηκε στη Σάμο, αλλά το 532 π.Χ. κατέφυγε στην Κάτω Ιταλία, προσπαθώντας να απαλλαγεί από την τυρρανική εξουσία του τυράννου της Σάμου Πολυκράτη. Στον Κρότωνα ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, με διαστάσεις θρησκευτικές και πολιτικές. Η επιρροή των ιδεών του επεκτάθηκε αργότερα στον Τάραντα και το Μεταπόντιο, όπου μετοίκησε στο τέλος της ζωής του. Η διδασκαλία του ήταν προφορική και μυστική. Δεν διασώθηκε κανένα γραπτό κείμενό του. Βιογράφοι του υπήρξαν κυρίως οι Διογένης Λαέρτιος, Πορφύριος και Ιάμβλιχος. Αυτοί υποτίθεται ότι εξάγουν πληροφορίες για το βίο του Πυθαγόρα από τις πραγματείες του Αριστοξένη και του Δικαιάρχου,

[55] Ό.π., σελ.132-134.

[56] Ό.π., σελ.129.

μαθητών του Αριστοτέλη. Ο Αριστοτέλης επίσης είχε συγγράψει πιθανότατα το «*Περί Πυθαγορείων*», το οποίο δυστυχώς δεν σώζεται. [57]

Ο Πυθαγόρας πίστευε στη μετεμψύχωση και λέγεται ότι κάποτε έψεξε κάποιον που ράπιζε ένα σκύλο, γιατί στον σκύλο αυτό είχε καταφύγει η ψυχή φίλου του Πυθαγόρα.[58] Ισχυριζόταν δε ότι είχε σαφή γνώση των σταδίων μετεμψύχωσης και της δικής του ψυχής. Κατά τον Διόδωρο τον Σικελιώτη ο Πυθαγόρας διηγείτο στους μαθητές του ότι στην προηγούμενη ζωή του ήταν ο Εύφορβος, ήρωας του Τρωικού πολέμου. Όταν δε ο Πυθαγόρας επισκέφθηκε το Άργος, αναγνώρισε στον ναό της Ήρας την πανοπλία του, την οποία είχαν φέρει οι Αργείοι ως λάφυρο από την Τροία. Μάλιστα έκλαψε όταν αντίκρισε την ασπίδα και προκάλεσε την απορία των Αργείων, οι οποίοι τον ρώτησαν για την αιτία της συγκίνησής του. Όταν τους εξήγησε, οι Αργείοι τον αποκάλεσαν τρελό. Προκειμένου να πεισθούν, ο Πυθαγόρας τους είπε πως στο εσωτερικό της ασπίδας, το οποίο δεν διακρινόταν, είχε γραφεί το όνομα Εύφορβος. Οι Αργείοι κατέβασαν για πρώτη φορά μετά από αιώνες την ασπίδα και αποδείχθηκε του λόγου το αληθές.[59]

«ὅτι ὁ Πυθαγόρας μετεμψύχωσιν ἐδόξαζε καὶ κρεοφαγίαν ὡς ἀποτρόπαιον ἡγεῖτο, πάντων τῶν ζῴων τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον εἰς ἕτερα ζῷα λέγων εἰσέρχεσθαι. καὶ αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἔφασκεν ἐπὶ τῶν Τρωικῶν χρόνων μεμνῆσθαι γεγενημένον Εὔφορβον τὸν Πάνθου μὲν υἱόν, ἀναιρεθέντα δὲ ὑπὸ Μενελάου. ὅτι φασὶν αὐτὸν ἐν Ἄργει ποτὲ παρεπιδημήσαντα καὶ θεασάμενον τῶν Τρωικῶν σκύλων ἀσπίδα προσηλωμένην δακρύειν. ἐρωτηθέντα δὲ ὑπὸ τῶν Ἀργείων τὴν τοῦ πάθους αἰτίαν εἰπεῖν, ὅτι τὴν ἀσπίδα ταύτην εἶχεν αὐτὸς ἐν Τροίᾳ γεγονὼς Εὔφορβος. ἀπίστως δὲ διακειμένων καὶ μανίαν αὐτοῦ καταγινωσκόντων, σημεῖον ἐρεῖν ἔφησεν ἀληθὲς τοῦ ταῦθ' οὕτως ἔχειν: ἐκ τοῦ γὰρ ἐντὸς μέρους ἐπιγεγράφθαι τὴν ἀσπίδα γράμμασιν ἀρχαίοις ΕΥΦΟΡΒΟΥ. πάντων δὲ διὰ τὸ παράδοξον εἰπόντων καθελεῖν αὐτὴν, ἐντὸς συνέβη τὴν ἐπιγραφὴν εὑρεθῆναι».[60]

---

[57] Γεωργούλης, Ιστορία, σελ.53-62
Huffman C., «Pythagoras», *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, http://plato.stanford.edu/entries/pythagoras, 14/4/2008.
Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ.38-45.

[58] Diels H. – Kranz W., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmann, Dublin and Zürich 1952, 21B7

[59] Barnes J., *The Presocratic Philosophers*, Routledge, London 1982, σελ.86-88.

[60] Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορική Βιβλιοθήκη*, (ed.) C. H. Oldfather, Harvard University Press, Cambridge; William Heinemann, Ltd., London 1989, X.6.2-3.

Την ιστορία αυτή παραδίδει και ο σπουδαίος Ρωμαίος ποιητής Οβίδιος σε μια από τις «*Μεταμορφώσεις*» του, όπου ο ίδιος ο Πυθαγόρας αφηγείται το περιστατικό που έλαβε χώρα στο ναό της Ήρας:[61]

O genus attonitum gelidae formidine mortis,
quid Styga, quid manes et nomina vana timetis,

materiem vatum, falsique pericula mundi?
Corpora, sive rogus flamma, seu tabe vetustas
abstulerit, mala posse pati non ulla putetis!

Morte carent animae, semperque priore relicta
sede novis domibus vivunt habitantque receptae.

Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
haesit in adverso gravis hasta minoris Atridae:
cognovi clipeum, laevae gestamina nostrae,
nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

Ο Διογένης Λαέρτιος, στην βιογραφία του Πυθαγόρα, μαρτυρεί πως ο Εύφορβος ήταν ένα από τα πρόσωπα όπου είχε ενσαρκωθεί παλαιότερα η ψυχή του Πυθαγόρα:

«ἐν μὲν οὖν τῇ ζωῇ πάντων διαμνημονεῦσαι, ἐπεὶ δὲ ἀποθάνοι τηρῆσαι τὴν αὐτὴν μνήμην. χρόνῳ δ' ὕστερον εἰς Εὔφορβον ἐλθεῖν καὶ ὑπὸ Μενέλεω τρωθῆναι. ὁ δ' Εὔφορβος ἔλεγεν ὡς Αἰθαλίδης ποτὲ γεγόνοι καὶ ὅτι παρ' Ἑρμοῦ τὸ δῶρον λάβοι καὶ τὴν τῆς ψυχῆς περιπόλησιν, ὡς περιεπολήθη καὶ εἰς ὅσα φυτὰ καὶ ζῷα παρεγένετο καὶ ὅσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ Ἅιδῃ ἔπαθε καὶ αἱ λοιπαὶ τίνα ὑπομένουσιν. ἐπειδὴ δὲ Εὔφορβος ἀποθάνοι, μεταβῆναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς Ἑρμότιμον, ὃς καὶ αὐτὸς πίστιν θέλων δοῦναι ἐπανῆλθεν εἰς Βραγχίδας καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἐπέδειξεν ἣν Μενέλαος ἀνέθηκεν ἀσπίδα, (ἔφη γὰρ αὐτόν, ὅτ' ἀπέπλει ἐκ Τροίας, ἀνα-θεῖναι τῷ Ἀπόλλωνι τὴν ἀσπίδα,) διασεσηπυῖαν ἤδη, μόνον δὲ διαμένειν τὸ ἐλεφάντινον πρόσωπον. ἐπειδὴ δ' Ἑρμότιμος ἀπ-έθανε, γενέσθαι Πύρρον τὸν Δήλιον ἁλιέα· καὶ πάντα πάλιν μνημονεύειν, πῶς πρόσθεν Αἰθαλίδης, εἶτ' Εὔφορβος, εἶτα Ἑρ-

[61]P. Ovidius Naso, *Metamorphoses*, (ed.) Hugo Magnus, Friedr. Andr. Perthes, Gotha 1892, 15, 61-72.

μότιμος, εἶτα Πύρρος γένοιτο. ἐπειδὴ δὲ Πύρρος ἀπέθανε, γενέσθαι Πυθαγόραν καὶ πάντων τῶν εἰρημένων μεμνῆσθαι».[62]

Ο Παυσανίας και ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρουν πως ο Πυθαγόρας καταγόταν από την Φλιούντα, κοντά στη Νεμέα, η οποία κατά την αρχαιότητα ήκμασε και υπήρξε πιστή σύμμαχος των Λακεδαιμονίων εναντίον των Αργείων. Όταν ο Φάλκος, γιος του Αργείου Τημένου, επιτέθηκε στη Φλιούντα, ο Ίπασσος, πρόγονος του Πυθαγόρα, μετοίκησε στην Σάμο, η οποία συν τοις άλλοις διέθετε περίφημο Ηραίο. Συγκεκριμένα ο Παυσανίας μαρτυρεί:

«Ἡρακλειδῶν δὲ κατελθόντων Πελοπόννησος ἐταράχθη πᾶσα πλὴν Ἀρκάδων, ὡς πολλὰς μὲν τῶν πόλεων συνοίκους ἐκ τοῦ Δωρικοῦ προσλαβεῖν, πλείονας δὲ ἔτι γενέσθαι τὰς μεταβολὰς τοῖς οἰκήτορσι. τὰ δὲ κατὰ Φλιοῦντα οὕτως ἔχει. Ῥηγνίδας ἐπ' αὐτὴν ὁ Φάλκου τοῦ Τημένου Δωριεὺς ἐκ τε Ἄργους στρατεύει καὶ ἐκ τῆς Σικυωνίας. τῶν δὲ Φλιασίων τοῖς μὲν ἃ προεκαλεῖτο Ῥηγνίδας ἐφαίνετο ἀρεστά, μένοντας ἐπὶ τοῖς αὑτῶν βασιλέα Ῥηγνίδαν καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ Δωριεῖς ἐπὶ ἀναδασμῷ γῆς δέχεσθαι: Ἵππασος δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διεκελεύοντο ἀμύνεσθαι μηδὲ πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀμαχεὶ τοῖς Δωριεῦσιν ἀφίστασθαι. προσεμένου δὲ τοῦ δήμου τὴν ἐναντίαν γνώμην, οὕτως Ἵππασος σὺν τοῖς ἐθέλουσιν ἐς Σάμον φεύγει. Ἱππάσου δὲ τούτου τέταρτος ἦν ἀπόγονος Πυθαγόρας ὁ λεγόμενος γενέσθαι σοφός: Μνησάρχου γὰρ Πυθαγόρας ἦν τοῦ Εὔφρονος τοῦ Ἱππάσου. ταῦτα μὲν Φλιάσιοι λέγουσι περὶ αὑτῶν, ὁμολογοῦσι δέ σφισι τὰ πολλὰ καὶ Σικυώνιοι».[63]

Ο δε Διογένης Λαέρτιος αναφέρει:

«ἔνιοι δ' υἱὸν μὲν
εἶναι Μαρμάκου τοῦ Ἱππάσου τοῦ Εὐθύφρονος τοῦ Κλεωνύμου φυγάδος ἐκ Φλιοῦντος, οἰκεῖν δ' ἐν Σάμῳ τὸν Μάρμακον, ὅθεν Σάμιον τὸν Πυθαγόραν λέγεσθαι».[64]

Στο έργο του Ιάμβλιχου «Περί του πυθαγορικού βίου» αναφέρονται οι Ιππομέδων, Τιμοσθένης, Ευέλθων, Θρασύδαμος, Κρίτων, Πολύκτωρ, Ποσίδης, οι οποίοι εντάσσονται στο ρεύμα των πυθαγορείων και έλκουν την καταγωγή τους από την πόλη του Άργους. Επίσης, στο ίδιο έργο, ο Ιάμβλιχος αναφέρει τα ονόματα δεκαεπτά γυναικών που έζησαν και

---

[62] Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, R. D. Hicks (tr.), Harvard University Press, Cambridge 1925, VIII 4-5.
[63] Παυσανίας, «Κορινθιακά», *Pausaniae Graeciae Descriptio*, Teubner, Leipzig 1903, XIII, 1-2.
[64] Diogenes, Lives, VIII 1-2.

δραστηριοποιήθηκαν κατά τους 6ο-4ο π.Χ. αιώνες, όπως οι προαναφερθέντες άρρενες, και οι οποίες είχαν διδαχθεί τα πυθαγόρεια μαθηματικά και την πυθαγόρεια φιλοσοφία. Δύο εξ αυτών ήταν Αργείες: η Βοιώ και η Βαβέλυκα.[65] Αλλά ακόμα και ο Αργείος γλύπτης Πολύκλειτος φαίνεται να είχε επηρεαστεί από τη φιλοσοφία του Πυθαγόρα, καθώς υποστήριζε πως το ωραίο προκύπτει από τους αριθμούς.[66] Παρότι μια μερίδα ερευνητών εξακολουθεί να εγείρει κάποιες αμφιβολίες για την εγκυρότητα των αναφορών του Ιαμβλίχου, αφού σε ορισμένα σημεία του έργου του δεν είναι ιδιαίτερα ακριβής, θα έλεγα πως ο κατάλογος που παρέχει ο Ιάμβλιχος είναι πιθανότατα έγκυρος, καθώς δεν έχει αποδειχθεί μέχρι σήμερα η ανακρίβειά του.[67]

Προς ενίσχυση των γραφομένων από τον Ιάμβλιχο σχετικά με την ύπαρξη έντονης φιλοσοφικής δραστηριότητας στο Άργος της κλασσικής περιόδου, χρειάζεται να αναφερθούμε εν συντομία στην περίπτωση της Φλιούς, μιας σχετικά μικρής πόλης δυτικά της Νεμέας, σε πολύ μικρή απόσταση από το Άργος. Από τη Φλιασία κατάγονταν οι ακόλουθοι φιλόσοφοι της κλασσικής εποχής: οι πυθαγόρειοι Φάντων, Εχεκράτης, Διοκλής και Πολύμναστος, οι οποίοι θεωρούνταν μαθητές των Φιλολάου και Ευρύτου. Οι τελευταίοι υπήρξαν από τους πλέον προβεβλημένους Πυθαγορείους της αρχαιότητας.[68] Επίσης η πυθαγόρεια Εχεκράτεια ήλκε την καταγωγή της από την Φλιούντα. Πέραν των πυθαγορείων έχουμε τον Ασκληπιάδη το Φλιάσιο, (4ος/3ος αι. π.Χ.), ο οποίος φοίτησε κατ'αρχάς στην Ακαδημία των Αθηνών, κατόπιν όμως μετέβη στα Μέγαρα, όπου έγινε μαθητής του Στίλπωνα, φιλοσόφου της μεγαρικής σχολής (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, Βιβλίο 2ο και 6ο). Ακόμα τον σπουδαιότατο Τίμωνα (320-230 π.Χ.), επίσης μαθητή του Στίλπωνα, ο οποίος καταγόταν από τη Φλιασία, άφησε ποικίλο έργο, αποτελούμενο από κωμωδίες και τραγωδίες έως σκωπτικά ποιήματα και φιλοσοφικά κείμενα, ενώ υπήρξε και μαθητής του σπουδαίου σκεπτικού φιλοσόφου Πύρρωνος του Ηλείου, ο οποίος με τη σειρά του είχε συνοδέψει τον Μεγάλο Αλέξανδρο στην εκστρατεία του ως την Ινδία (παραδίδεται στον Σέξτο Εμπειρικό, *Pyrrhoniae Hypotyposes*, βιβλίο 1ο και στο *Adversos Mathematicos*, βιβλία 1ο, 3ο, 6ο, 7ο, 9ο, 10ο και 11ο, Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*). Αλλά και η Αξιοθέα η Φλιασία υπήρξε μαθήτρια της Ακαδημίας του Πλάτωνος. Ήλθε στην Αθήνα από την Φλιούντα και έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα μαθηματικά και τη φυσική φιλοσοφία (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι*

---

[65] Ιάμβλιχος, *Περί τοῦ Πυθαγορικοῦ Βίου*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001, κεφ. 128, 267.

[66] Huffman C., «Polyclète et les Présocratiques», στο A. Laks and C. Louguet (eds.), *Qu' est-ce que La Philosophie Présocratique?*, Septentrion, Lille 2002, σελ.303-327.

[67] Huffman C., «Pythagoreanism», *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, http://plato.stanford.edu/entries/pythagoreanism, 14/4/2008.

[68] Diels H. – Kranz W., Fragmente, I 442-443.
Diogenes Laertius, Lives, II 124-125.

Φιλοσόφων, βιβλία 3ο και 4ο). Αργότερα δίδαξε τις επιστήμες αυτές στην Κόρινθο και την Αθήνα.[69]

Είναι, θεωρώ, ευνόητο να υποθέσουμε την ύπαρξη στενής συνάφειας της φιλοσοφικής δραστηριότητας στην Φλιούντα και το Άργος, η οποία μένει να ερευνηθεί λεπτομερέστερα στο μέλλον. Η έρευνα των πηγών, γραπτών και αρχαιολογικών, μπορεί να καρποφορήσει. Ευελπιστώ ότι στο εγγύς μέλλον θα υπάρξουν στοιχεία που να είναι αρκετά για μια πληρέστερη παρουσίαση της φιλοσοφικής δραστηριότητας στο αρχαίο Άργος.

[69] Γεωργούλης, Ιστορία, σελ. 352, 358, 444-445.